

2. koncert

ponedeljek, 14. november 2011 ob 20.00, predkoncertni pogovor ob 19.00
Slovenska filharmonija, Dvorana Marjana Kozine
Gosta pogovora: Božidar Kos in Elliott Carter
(video posnetek pogovora z Matejem Šarcem)

Nine by Five and Nine

Elliott Carter

Sonata (1952)

za flavto, oboo, violončelo in čembalo

Risoluto

Lento

Allegro

Elliott Carter

Nine by Five (Pihalni kvintet št. 2, 2009)

za pihalni kvintet

Walter Piston (1894–1976)

Divertimento za devet inštrumentov (1946)

za flavto, oboo, klarinet, fagot, dve violini, violo, violončelo in kontrabas

Allegro

Tranquillo

Vivo

odmor

Božidar Kos (roj. 1934)

Fatamorgana (2004)

za flavto, klarinet, vibrafon/marimbo, violino in violončelo

Elliott Carter

Triple Duo (1983)

za flavto (piccolo flavto), klarinet (Es in basovski klarinet), tolkala, klavir, violino in violončelo

Ursula Oppens čembalo, klavir

Milena Lipovšek flavta (Divertimento za devet inštrumentov, Fatamorgana)

Jože Kotar klarinet, Es-klarinet, basovski klarinet (Fatamorgana, Triple Duo)

Jože Bogolin tolkala (Triple Duo)

Matevž Bajde marimba, vibrafon (Fatamorgana)

Janez Podlesek violina

Irina Kevorkova violina (Fatamorgana)

Žiga Faganel violina (Divertimento za devet inštrumentov)

Maja Rome viola

Igor Mitrović violončelo (Sonata, Triple Duo, Divertimento za devet inštrumentov)

Milan Hudnik violončelo (Fatamorgana)

Zoran Marković kontrabas

Slowind

Aleš Kacjan flavta, piccolo, altovska flavta

Matej Šarc oboa, angleški rog

Jurij Jenko klarinet, Es-klarinet

Paolo Calligaris fagot, kontrafagot

Metod Tomac rog

Robert Aitken dirigent

Elliott Carter **Sonata za flavto, oboo, violončelo in čembalo (1952)**

za flavto, oboo, violončelo in čembalo

Ta živahna skladba – naročilo Sylvie Marlowe za njen *Harpsichord Quartet* iz New Yorka – združuje elemente Carterjevega zgodnjega neoklasicizma s tekočim ritmičnim jezikom, ki ga je razvil v svojem *Prvem godalnem kvartetu* (1951). V prvem stavku, z oznako *Risoluto*, se začetnemu kontrapunktičnemu dialogu kratkih motivičnih gest kmalu pridruži uri podobno tiktakanje v čembalu. Interakcija obeh gibanj pripelje do tihega zaključka stavka. Drugi stavek, *Lento*, je najdaljši in najboj raznolik tako v značaju kot v razpoloženju – od širokega miru uvodne melodije, v kateri se skladatelj poigrava z niansiranjem tonskih barv do čvrstih, odločnih, maestoso deklarativnosti čembala, do nenadnega izbruha pred zaključnim delom stavka. Zadnji stavek je ritmično najživahnejši. Prične se z drznim šestosminskim punktiranim motivom, podobnim baročni *Gigue*, značilni za zadnji stavek sonate. Vendar pa to neoklasicistično paradigmo kmalu „pretere“ bolj dodelano, dvoumno prekrivanje kontrapunktičnih linij v različnih hitrostih. Na nekaj mestih se glasba skuša umiriti v metrično enakomernost z začetka stavka, a jo nenehno hiteči tok gibajočih se linij vedno znova vznemiri. Motivčne ideje – kot na primer hitro ponavljajoči se toni v drugem delu stavka – se pojavljajo in izginjajo kot listje, ujeta v brzice. Tradicionalne ideje motivičnega in tematskega razvoja so v tej skladbi vključene v kontinuirano gibanje, katerega sestavni del so.

Elliott Carter **Nine by Five (Pihalni kvintet št. 2, 2009)** za pihalni kvintet

Carterjeva druga skladba za pihalni kvintet je diametralno nasprotje prve (neoklasicističnega *Pihalnega kvinteta* iz leta 1948). Za skladbo *Nine by Five* (podnaslovljeno *Pihalni kvintet št. 2*) je Carterja navdihnili spomin na *Tre per sette* (1967), delo njegovega dolgoletnega prijatelja Goffreda Petrassija (1904–2003).

V obeh skladbah naslova „razlagata“, na koliko instrumentov (naj) igra določeno število izvajalcev, upoštevajoč različice. Petrassijev nabor sedmih instrumentov s tremi izvajalci se torej pri Carterju poveča na devet instrumentov, ki poleg flavte, oboe, klarineta, roga in fagota obsega še piccolo, altovsko flavto, angleški rog, Es-klarinet in kontrafagot. Različki, ki jih skladatelji običajno uporabljajo le za posebne efekte, dobijo v tej skladbi „glavne vloge“ s polnimi pooblastili za izvajanje komorne glasbe. Njihova kombinacija daje pihalnemu kvintetu nenavadno zvočnost. Skladba je napisana kot nepretrgano zaporedje spemljanih solov, duetov in seveda tutti pasaž z lebdečim koralom na sredni enostavne skladbe. Vsak instrument prispeva svojo edinstveno kombinacijo harmonske in ritmične materije. Med vrhunce skladbe sodita dolga in spevna melodija flavte, ki jo spremljajo klarinetovi živosrebrni medmeti ter dramatični solo roga, ki se mu nenadno pridruži bučni Es-klarinet. Osnovna značilnost tutti mest je „hrpav“ zvok pihalnega kvinteta, ki ga determinira deklamatornost posameznih instrumentov.

Walter Piston (1894–1976) **Divertimento za devet instrumentov (1946)** za flavto, oboo, klarinet, fagot, violini, violo, violončelo in kontrabas

Kot dodiplomski študent je Carter študiral na Harvardski univerzi (1926–30) in sicer ne glasbe, pač pa angleško književnost. Kasneje se je teh časov spominjal takole:
„... zdelo se mi je, da ni nihče mogel razumeti mojih vaj iz harmonije, kot jaz nisem mogel razumeti, zakaj bi jih moral sploh delati ... Zagotovo bi bil zelo vesel, če bi mi takrat kdo znal razložiti, kaj se je dogajalo v glasbi Stravinskega, Bartóka in Schönberga in bi v meni nekako poskušal razviti občutek za harmonijo in kontrapunkt omenjenih skladateljev. Tako pa smo zapravljali čas s tradicionalno harmonijo, ki je sploh nisem maral. Ampak tam so bila takšna pravila. Nazadnje sem se razjezil in se odločil, da sploh ne bom študiral glasbe.“

Medtem je Carter glasbeno izobrazbo pridobival na *Longy School of Music*, prav tako v Cambridgeu, kjer se je učil glasbene teorije in oboe. Leta 1930 pa se je kljub

vsemu za dve leti posvetil študiju glasbe na Harvardu, kjer je bil njegov profesor kompozicije Gustav Holst, profesor harmonije pa Walter Piston. Ta je takrat veljal za najbolj učenega glasbenika v Ameriki. Njegovi učbeniki *Harmonija* (1941), *Kontrapunkt* (1947) in *Orkestracija* (1955) so namreč še danes nepogrešljiv pripomoček mladim komponistom.

Tudi Piston je bil v Parizu (1924–26) učenec Nadie Boulanger, gospe, ki je svoje študente sprva oborožila z estetično francoskega neoklasicizma Fauréjevega in Rousselovega tipa, kasneje pa je na glasbo gledala z očmi Igorja Stravinskega. Vpliv njenih zgodnjih estetskih norm je slišati tudi v Pistonovem tritavčnem *Divertimentu za devet instrumentov*, sicer vedri skladbi, ki naj poslušalstvu omogoči nekoliko počitka ob zbranem poslušanju Carterjeve in Kosove glasbe.

Božidar Kos (roj. 1934) **Fatamorgana (2004)** za flavto, klarinet, vibrafon/marimbo, violino in violončelo

Izraz „fatamorgana“ izvira iz italijanske besede *fata*, vila, in *Morgane*, imena polsestre legendarnega kralja Arturja, običajno prikazane kot hudobna vila, ki načrtuje Arturjevo smrt.

Tradicionalno uporabljamo besedo *fatamorgana* za poimenovanje privida v puščavi, do katerega pride zaradi zelo vročega ali pa zelo hladnega zraka. Ljudje vidijo nekaj, česar sicer ni.

V istoimenski skladbi za flavto, klarinet, violino, čelo, vibrafon oziroma marimbo je fatamorgana metafora za lažno upanje. To je bila prva skladba, ki sem jo napisal po ženinini smrti. Njena smrt me je zelo prizadela. V razmeroma kratki boleznini je morala opraviti razne preglede in preiskave. Vsa ta vrsta pregledov je zbužala nekakšno upanje, da bo bolezen morda premagana, sledil pa je vedno le niz razočaranj in končno tudi kruto spoznanje neizbežnosti.

Skladba je struktuirana v različnih plasteh. Dialoge med flavto in klarinetom spremljajo: violina in čelo, in sicer večinoma potih, z *glissandi* ter vibrafon ali marimba. Part vibrafona je treba izvajati zelo tiho, kot

da zvok prihaja iz daljave, vendar je vedno boleče navzoč in nadležen. Vloga marimbe pa je vmešavanje in komentiranje. Trije odstavki, ki jih slišimo na začetku, se ponovijo na koncu skladbe, a so težko prepoznavni, ker so obrnjeni, postavljeni na glavo in izvajani retrogradno.

Skladbo je naročil avstralski ansambel *Offspring*, finančno pa jo je podprl *Music Board of Australia Council*.

Božidar Kos

Elliott Carter **Triple Duo (1983)** za flavto (piccolo), klarinet (Es in basovski klarinet), tolkala, klavir, violino in violončelo

Skladbo *Triple Duo* je naročil ansambel The Fires of London, ki ga je sicer umetniško vodil skladatelj Sir Peter Maxwell Davies, a ni imel dirigenta. Njegovo zasedbo označujemo kot „*Pierrot s talkali*“, saj uporabi vse instrumente, ki jih je Arnold Schönberg zasedel v svoji skladbi *Pierrot Lunaire* – flavto, klarinet, violino, violončelo in klavir. Kot nam pove nekoliko nenavaden naslov Carterjeve skladbe, *Triple Duo* razporedi instrumente v tri pare: flavto in klarinet, klavir in tolkala ter violino in violončelo. Vsakemu paru je dodeljen poseben vokabular intervalov in obsega hitrosti, ki izhajajo iz razdeljevanja strukturalnega poliritma. Vendar pa za razliko od drugih Carterjevih skladb iz obdobja 1960–1970 *Triple Duo* v enaki meri kot principe konfrontacije in nasprotovanj vsebuje tudi načela sodelovanja. Podobno kot v skladbi *Night Fantasies* imamo tudi tukaj opravka s številnimi kratkimi in kontrastnimi epizodami. Po kratkem uvodu se eksplozija zvoka postopoma poleže, nato pa jo abruptno prekine prva mirna – *tranquillo* – pasaža. Vsak od treh duov drug za drugim stopi v središče pozornosti. Pihalni duo je igriv, duet s klavirjem in tolkali nenadno in nepredvidljivo spreminja svoj značaj, godalni duo pa je komično empatičen. A prvi *tranquillo* odlomek je zasejal seme sodelovanja med dueti, ki kaj kmalu vzklije. Trio basovskega klarineta, klavirja in violončela: šepetanje instrumentov v njihovem spodnjem registru se pojavi in izgine. Združitev vseh šestih

inštrumentov v najvišjem registru, skupaj odigrajo kristalast počasni stavek. Do najbolj znamenitega primera skupnih naporov pride v zadnji tretjini skladbe. Po dramatičnem recitativu marimbe in intenzivnem vrhuncu, inštrumenti skupaj razvijejo nepretrgano melodijo, sestavljeno iz kratkih melodičnih fraz. Te prehajajo od enega inštrumenta do drugega in si pri tem prevzemajo tonske višine. Namen takšnega „štafetnega” principa je preobraziti samostojne in izolirane geste posameznih inštrumentov, ki poudarjajo razlike in nasprotja med dui, v kolektivno doživetje lirične melodije, ki se razvija in nadaljuje vsem kontrastom navkljub.

